

УДК 338.432(477.72)

*Ю. В. Ушкаренко,**д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії,
Херсонський національний технічний університет**В. В. Петлюченко,**старший викладач, Херсонський національний технічний університет*

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначена сутність, особливості створення і принципи організації обслуговуючих кооперативів. Розглянуто деякі практичні аспекти функціонування кооперативних підприємств Херсонської області. Виявлено причини, що стримують їх розвиток, та запропоновано основні напрями підвищення ефективності функціонування підприємств обслуговуючої кооперації у Херсонській області.

In the article certain essence, features of creation and principles of organization of attendant co-operative stores. Some practical aspects of functioning of co-operative enterprises of the Kherson area are considered. Reasons which restrain their development and basic directions of increase of efficiency of functioning of enterprises of attendant co-operation are offered in the Kherson area are educed.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, товаровиробник, ринок.

Key words: co-operation, agricultural attendant co-operative store, commodity producer, market.

ВСТУП

У аграрній сфері Херсонської області активно розвиваються різні форми господарювання. Серед них свою частку займають і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК). В обслуговуючих формах кооперації зацікавлені усі без винятку економічно самостійні сільськогосподарські товаровиробники — фермерські господарства, особисті селянські господарства, господарські товариства тощо. Проте розвивається кооперація повільно. В результаті сільськогосподарські товаровиробники, залишаючись в ролі постачальників сировини, втрачають від реалізації готової продукції 30—40% прибутку, який осідає у численних посередників [5, с. 302].

Питанням сільськогосподарської кооперації присвячено багато наукових праць і публікацій у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі. Проблеми створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, особливості організаційних умов їх функціонування розглядалися в наукових роботах вітчизняних економістів-аграріїв Ф. Горбоноса, В. Гончаренка, В. Зіновчука, П. Канінського, Л. Молдован, А. Пантелеймоненка, Г. Черевка та ін. Напрацювання цих і багатьох інших вчених мають важливе значення в теорії функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і розкривають специфічні умови, проблеми і перспективи реалізації кооператив-

них підходів у діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Проте не усі аспекти цього напрямку вивчені, особливо на регіональному рівні.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета статті — визначити місце і роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у структурі сільськогосподарських формувань Херсонської області і виявити перспективи їх розвитку. Дослідження базується на використанні системного підходу, завдяки якому сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи розглядаються в сукупності зв'язків з іншими суб'єктами сільськогосподарської кооперації. Емпірична частина дослідження виконана за допомогою абстрактно-логічного, монографічного, економіко-статистичного та методу анкетування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід визнати, що рівень розвитку обслуговуючої кооперації як в Україні, так і в Херсонській області є ще недостатнім. До того ж в останні роки відбувається помітне скорочення їх кількості (рис. 1).

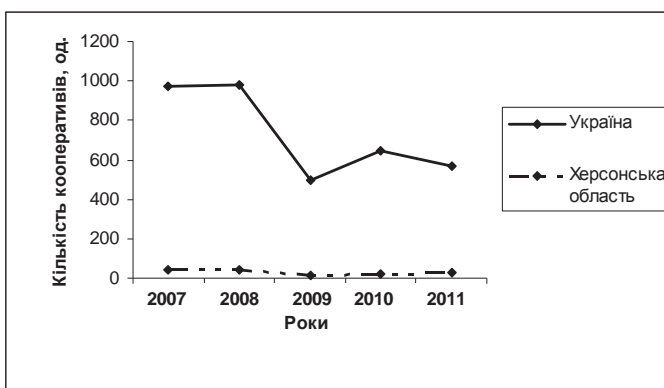

Рис. 1. Кількість кооперативів в Україні та Херсонській області за роками

Джерело: побудовано за даними Мінагрополітики України.

Основною формою кооперації в Херсонській області є сільські кооперативи (понад 73,8%), що свідчить про початковий етап розвитку кооперації, адже ефективність обслуговуючих кооперативів прямо залежить від її масштабів і рівня об'єднання. Ці кооперативи створюються у межах села або кількох сіл, шляхом об'єднання фермерських господарств, особистих селянських, приватно-орендних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю, а також фізичних осіб. Районні й

Таблиця 1. Результати соціологічного дослідження щодо заснування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Аргументи на користь створення кооперативу	Аргументи тих, хто висловлюється проти створення кооперативу
кооператив належить товаровиробникам які управляють ним	невпевненість в послідовності і ефективності політики держави
можливість використати і посилити дію існуючих та створити нові сприятливі умови господарювання і адаптуватися до несприятливих умов при обмеженій ролі держави	недостатня поінформованість і підготовленість керівників сільськогосподарських підприємств в питаннях кооперації, що потребує широкої пропаганди, підготовки і перепідготовки кадрів
добровільний вступ і вільний вихід	віддається перевага самостійному веденню підприємництва
можливість більш повно реалізувати приватний інтерес у сфері виробництва і одержати додаткові вигоди від спільної діяльності у сфері агробізнесу	не сприяє кооперації рівень довіри між потенційними членами
кооператив забезпечує можливість участі малих і середніх с.-г. товаровиробників у широкомасштабному агробізнесі	відсутність лідера; коштів для виплати великих вступних внесків і паїв
кооператив здійснює свою діяльність з членами на неприбутковій основі і надає їм послуги за собівартістю всі доходи від діяльності кооперативу після компенсації витрат повертаються його членам у вигляді кооперативних виплат	небажання сільськогосподарських товаровиробників відповідати по зобов'язанням кооперативу
створює можливість залучення до роботи в кооперативі висококваліфікованих спеціалістів	незнання або необ'єктивна оцінка проблем та загроз, що чекають сільськогосподарські підприємства в майбутньому
сприяє відносинам допомоги і співробітництва між членами кооперативу	протилежність позицій керівників щодо шляхів подолання існуючих і очікуваних проблем
дає можливість створювати і контролювати канали постачання, збуту і впливати на ринкову ціну	побоювання, що керівництво кооперативу зловживатиме владою
дає можливість с.-г. товаровиробникам протистояти посередницьким, торговим, фінансовим структурам	створення кооперативу вимагає перегляду всієї стратегії діяльності, до чого керівники і спеціалісти не готові
сприятиме інвестиційній привабливості сільськогосподарських товаровиробників	відсутність умов для залучення інвестицій, кредитних ресурсів
кооперативи та його члени як системоутворювальні організації на селі сприятимуть соціальному розвитку сільських територій	відсутність активної підтримки процесів кооперації з боку місцевих органів управління
	відсутність достатнього законодавчого і правового забезпечення діяльності кооперативів

Джерело: власні дослідження.

Таблиця 2. Склад членів та пайовий капітал кооперативу "М'ясзаготторг"

Показники	Од. виміру	Всього	Фізичні особи	Юридичні особи
Чисельність членів	осіб	3	2	1
Чисельність асоційованих членів	осіб	20	19	1
Пайові внески	грн.	2650	2100	550
Додаткові пайові внески	грн.	1000	1000	-

Джерело: за даними кооперативу "М'ясзаготторг" Великопетиського району Херсонської області.

міжрайонні кооперативи можна віднести не до вищого рівня ієрархії системи, а до місця розташування. Їх краще називати територіальними.

За напрямом діяльності в області переважають багатофункціональні кооперативи. Це не випадково, бо саме кооперативи такого типу здатні дієво підтримувати сільськогосподарських товаровиробників, беручи на себе функції щодо надання їм різноманітних послуг. Незначне місце займають обслуговуючі кооперативи з надання допомоги у виконанні певних сільськогосподарських робіт, у тваринництві й переробці сільськогосподарської продукції.

Основну групу в Херсонській області складають кооперативи, які об'єднують від 3 до 10 членів. Вони не належать до великих за масштабами діяльності кооперативів, є більш вузькоспеціалізованими, надають обмежений перелік та обсяг послуг. У таких кооперативах можливість реалізації переваг кооперації у вирішенні їхніх економічних і соціальних проблем обмежена. Проте вони допомагають членам кооперативу більшу увагу приділяти безпосередньо власному виробництву за рахунок передачі деяких функцій кооперативу; раціональніше використовувати власні майнові паї за рахунок спільного використання; одержувати кооперативні послуги за собівартістю. Їхньою перевагою є зменшення ступеня конкуренції у

відносинах між членами кооперативу, а в перспективі за рахунок розширення діяльності їхні члени зможуть використовувати переваги великомасштабного агробізнесу.

У результаті проведеного соціологічного дослідження вивчено аргументи керівників сільськогосподарських підприємств членів кооперативів

щодо заснування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Наведемо узагальнені дані про аргументи на користь створення обслуговуючих кооперативів і бачення їхньої ролі для розвитку як сільськогосподарської галузі, так і для сільськогосподарських підприємств, особистих селянських господарств, а також сільських територій у цілому (табл. 1). Проте одержані результати свідчать, що не всі респонденти дали відповіді на поставлені питання через недостатню обізнаність про сутність кооперативів та їхнє місце і роль у ринковій економіці.

Слабкий розвиток обслуговуючої кооперації в регіоні має свої причини. Концептуальний підхід до кооперації повинен ґрунтуватися на розумінні її не тільки як організаційної форми господарювання, а і як соціально-економічного явища. Проте, незважаючи на існуючі проблеми в Херсонській області, як і в багатьох інших регіонах України, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, засновуються й ефективно працюють.

Зокрема, у 2009 р. було створено товаровиробниками села Князе-Григорівка Великопетиського району Херсонської області сільськогосподарський обслуговуючий кооператив "М'ясзаготторг". Склад членів кооперативу та пайовий капітал (фонд) наведені в табл. 2.

Товаровиробники села Князе-Григорівка

Таблиця 3. Напрями господарської діяльності кооперативу "М'ясзаготторг"

Назва послуг	Реалізація послуг всього		Реалізація послуг членам СОК		Реалізація послуг не членам СОК	
	Обсяг	Вартість, грн.	Обсяг	Вартість, грн.	Обсяг	Вартість, грн.
Збір та охолодження молока, л	912500	619940	608300	417334	304200	202606
Ветеринарні послуги, год.	1460					
Пункт штучного осіменіння, кор.	700					
Всього	X		X		X	

Джерело: за даними кооперативу "М'ясзаготторг" Великопетиського району Херсонської області.

пов'язані однією проблемою — висока собівартість молока та відсутність ефективних ринків збуту. Саме завдяки створенню СОК "М'ясаготорг" можна вирішити проблему місцевих товаровиробників у реалізації молока. Предметом діяльності кооперативу є надання комплексу послуг, пов'язаних зі зберіганням та збутом сільськогосподарської продукції членів кооперативу, а саме:

- організація оптових ринків, ярмарок та аукціонів, взаємодія з товаришми агропромисловими біржами;

- заготівля, сортування, висушування, миття, фасування, пакування, транспортування та збут сільськогосподарської продукції;

- оптова закупівля і поставка членам кооперативу технічних засобів виробництва, добрив, кормів, нафтопродуктів, обладнання, запасних частин, хімічних засобів захисту рослин;

- тестування і контроль якості продукції, що закуповується кооперативом і його членами;

- поставка насіння, посадкового матеріалу, молодняку тварин і птиці;

- переробка сільськогосподарської продукції та природних ресурсів, що належать членам кооперативу, реалізація продуктів переробки;

- надання транспортно-експедиційних послуг під час перевезень вантажів, що належать членам кооперативу;

- надання послуг з виконання різних видів сільськогосподарських робіт;

- організація та комплексна експлуатація автогаражів, автостоянок, автозаправних станцій та станцій технічного обслуговування для своїх потреб та потреб своїх членів;

- фінансово-інвестиційна діяльність;

- проведення маркетингових досліджень та вивчення кон'юнктури ринку з різноманітних напрямів комерційної та виробничої діяльності;

- аналітико-консультаційна діяльність;

- юридичне обслуговування своїх членів;

- інші види діяльності, не заборонені зако-

Таблиця 4. Причини, що заважають становленню СОК, і заходи для їхнього прискореного розвитку

Розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперативу заважають	
в Херсонській області та в Україні в цілому	порушення фундаментальних принципів кооперативу
необізнаність і некомпетентність в питаннях кооперативу місцевих органів влади; відсутність ефективної аграрної політики держави та брак дієвих механізмів державної підтримки сільськогосподарства; нерозуміння значення СОК у середовищі сільськогосподарських товаровиробників; відсутність стратегії розвитку кооперативу на регіональному рівні; неузгодженість законодавства України щодо сільськогосподарської кооперативу з нормативно-правовими актами податкової і інших державних органів влади; слабка розвиненість ринкової інфраструктури; низька інвестиційна привабливість сільськогосподарських підприємств; нерівні умови конкуренції для сільськогосподарських підприємств, диспаритет цін, монополістичні ціни посередницьких структур і переробних підприємств; несприятливі соціально-демографічні фактори	порушення принципу обов'язкової участі членів кооперативу в його господарській діяльності в узгоджених обсягах, небажання членів кооперативу відповідати по зобов'язаннях кооперативу в частині, що відноситься до спільної діяльності; порушення демократичного характеру управління, які виявляються у зловживанні керівником кооперативу своїми повноваженнями, в порушенні права рівного доступу користування послугами, відсутності прозорого контролю інформації; порушення принципів ціноутворення в кооперативах та своєчасності розрахунків з членами кооперативів; недостатній рівень кваліфікації і досвіду роботи управлінського персоналу, мала чисельність виконавчої дирекції, відсутність окремої служби маркетингу, юридичного супроводу

Джерело: власні дослідження.

нодавством, для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Особливості господарської діяльності кооперативу "М'ясаготорг" представлені в табл. 3.

Послуги зі збору і охолодження молока кооператив надає як членам, так і не членам кооперативу. В кооперативі відсутня служба маркетингу, тому ці функції виконує голова кооперативу та бухгалтер. В окремі необхідності можливо скористатися послугами окремих одноразових досліджень. Загальні напрями маркетингової діяльності:

- залучення нових членів;

- розширення видів послуг, що надаються;

- географічне розширення діяльності кооперативу.

До основної місії (основних цілей) кооперативу можна віднести: збільшення кількості членів СОК; надання комплексу послуг, пов'язаних зі збором, охолодженням та реалізацією молока; підняття матеріального рівня життя селян, допомога членам кооперативу в збуті сільськогосподарської продукції.

У рамках співпраці проекту компанії "Данон" в Україні з Міжнародною Добродійною Фундацією "Хайфер Проджект інтернешнл" (МБФ "ХШ") і за підтримки державних обласних адміністрацій створюються в області також молочні кооперативи. Загальне фінансування проекту складає 1 мільйон євро і розраховано на два роки. Проект "Молочні кооперативи" трансформує окремих

виробників молока в кооперативи — професійніші і з великими можливостями досягти успіху на ринку. Його мета — об'єднати приватних сільгоспвиробників шляхом створення кооперативів, які діють на території Херсонської, Кіровоградської, Запорізької, Дніпропетровської областей і АР Крим.

Проект передбачає створення 20 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, кожен з яких об'єднує більше 50 сімей. Кожен кооператив отримує інституціональну підтримку і необхідну техніку від компанії "Данон", включаючи ванни-охолоджувачі для молока, аналізатори якості молока, устаткування для організації пунктів штучного запліднення великої рогатої худоби, насіння для окультурення пасовищ. Також в межах проекту 250 сімей отримають сучасні доїльні апарати, які дозволять не лише скоротити час і полегшити процес доїння, а й істотно підвищити якість молока. Цей проект покликаний стимулювати об'єднання в кооперативні підприємства.

Дослідження довели, що розвитку обслуговуючої кооперації заважають не тільки проблеми, що є загальними як для України, так і для Херсонської області, а й порушення фундаментальних принципів кооперації (табл. 4). Тому шляхи прискореного розвитку кооперації в Україні мають включати системні вичерпні заходи не тільки на державному, а й регіональному та місцевому рівнях управління. На державному рівні необхідно вдосконалити кооперативне законодавство; вдосконалити фінансову політику за рахунок бюджетної підтримки створення кооперативів на початковому етапі та створення кооперативних кредитних спілок і кооперативних банків; створити передумови для закріплення на селі молодих спеціалістів з сучасною освітою; створити інформаційно-консультативне забезпечення кооперативних і інших процесів на селі та системи моніторингу цих процесів.

На регіональному рівні мають бути створені організаційно-методичні центри підтримки кооперативних процесів з участю регіональних органів управління, місцевих наукових і освітніх закладів. На місцевому — мають бути визначені відповідальні працівники з числа працівників управлінь агропромислового розвитку, здатних надавати кваліфіковану допомогу з питань кооперації та здійснювати контроль за виконанням державних і регіональних програм, а також розгорнути широку роз'яснювальну роботу, пропагувати світовий та місцевий досвід

організації і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що становлення й розвиток обслуговуючих кооперативів у Херсонській області є складним і системним завданням, вирішення якого вимагає залучення організаційних, фінансових, інституційних ресурсів, створення умов, які сприяли б підвищенню ефективності функціонування кооперативів. Потенціал СОК використовується в Україні й в області неналежним чином. Рівень розвитку кооперації в регіоні є недостатнім для вирішення проблем агротоваровиробників, а набір їхніх послуг є далеко не повним і недосконалим. Останніми роками простежується тенденція зменшення кількості кооперативів. Головною причиною такої динаміки є неузгодженість на законодавчому рівні питання надання сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам статусу неприбуткової юридичної особи. Для цього потрібне удосконалення нормативно-правової бази (внести зміни у відповідні законодавчі акти щодо врегулювання їхнього статусу як неприбуткових організацій; звільнити від податку на додану вартість (у частині надання ними сільгосппідприємствам послуг з реалізації виробленої ними аграрної продукції).

Література:

1. Гриценко М.П. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник / [Гриценко М.П., Корінець Р.Я., Малік М.Й. та ін.]. — К.: Аграрна освіта, 2009. — 90 с.
2. Гутман Г.В. Форми кооперативного движения в условиях рыночных реформ: монография / Гутман Г.В., Дигилина О.Б., Чукин Н.И., Ситько В.П., Калмыков В.В. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2003. — 384 с.
3. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В.В. — Вид. друге: доп. і перероб. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
4. Минаков И.А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / Минаков И.А. — М.: Колос С., 2007. — 264 с.
5. Ушкаренко Ю.В. Сільськогосподарська кооперація в еволюційному вимірі: монографія / Ю.В. Ушкаренко. — Херсон: Айлант, 2009. — 404 с.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2012 р.